

คำบาลี ๑ คำ คติธรรมประจำสัปดาห์ “อเจตสิก — ธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก”

อเจตสิก อ่านตามภาษาบาลีว่า อะ - เจ - ตะ - ลี - กะ มาจากคำว่า น (ไม่, ไม่ใช่ ซึ่งเป็นคำปฏิเสธ)
[แปลง น เป็น อ] กับคำว่า เจตสิก (ธรรมที่ประกอบพร้อมกับจิต) รวมกันเป็น อเจตสิก แปลว่า ธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก

ธรรม หมายถึงสิ่งที่มีจริง ทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เป็นจริงอย่างไร ก็เป็นจริงอย่างนั้น ธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มีจริงนั้น เมื่อประมวลแล้วไม่พ้นไปจากจิต (ธรรมที่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์) เจตสิก (ธรรมที่ประกอบพร้อมกับจิต) รูป (ธรรมที่ไม่รู้อะไร ไม่ใช่สภาพรู้) และนิพพาน(ธรรมที่ดับทุกข์ดับกิเลส ธรรมที่ไม่เกิดไม่ดับ ผู้ที่จะประจักษ์แจ้งนิพพานได้ต้องเป็นพระอริยบุคคลเท่านั้น)

เมื่อกล่าวถึงธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก ก็ได้แก่ จิต รูป และนิพพาน พระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง มีหลากหลายนัย ทรงแสดงโดยละเอียดโดยประการทั้งปวง ทั้งหมดนั้นเพื่อให้ผู้ฟังผู้ศึกษาได้มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง มั่นคงในความเป็นจริงของธรรมว่าเป็นธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ข้อความในพระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ แสดงความเป็นจริงของธรรมที่เป็นเจตสิกและธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก ดังนี้

ธรรมเป็นเจตสิก เป็นไหน?

เวทนาขันธ (ความรู้สึก) สัญญาขันธ (ความจำ) สังขารขันธ (สภาพธรรมที่ปรุงแต่งจิต มีผัสสะ [สภาพธรรมที่กระทบอารมณ์] เจตนา [ความจงใจ] เป็นต้น) สภาพธรรมเหล่านี้ชื่อว่า ธรรมเป็นเจตสิก

อเจตสิกธรรม (ธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก) เป็นไหน ?

จิต รูป และนิพพาน สภาพธรรมเหล่านี้ชื่อว่า อเจตสิกธรรม (ธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสรู้ธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มีจริงทุกอย่างทุกประการตามความเป็นจริง เมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว ทรงมีพระมหารูณาทิจะเกื้อกูลสัตว์โลกให้ได้เข้าใจธรรมตามพระองค์ด้วย จึงทรงแสดงพระธรรมประกาศความจริง ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา เมื่อกล่าวโดยประมวลแล้ว พระธรรมคำสอนทั้งหมด พระองค์ทรงแสดงให้เห็นเข้าใจสิ่งที่มีจริง ไม่พ้นไปจากนามธรรมกับรูปธรรม

ธรรมทั้งหมดเป็นสิ่งที่มีจริง แม้ไม่เรียกชื่อ ก็ไม่เปลี่ยนแปลงลักษณะเป็นอย่างอื่น ย่อมทรงไว้ซึ่งลักษณะของตนๆ แต่ต้องใช้ชื่อ เพื่อให้รู้ว่ากำลังกล่าวถึงธรรมอะไร อันจะเป็นเครื่องส่งให้ผู้ฟังผู้ศึกษาได้เข้าถึงลักษณะของธรรมนั้นๆ ตามความเป็นจริง

เมื่อได้ฟังพระธรรม ศึกษาพระธรรม สะสมความเข้าใจถูกเห็นถูกไปตามลำดับ ก็จะเข้าใจว่า ธาตุรู้ หรือ สภาพรู้ นั้น มี ๒ อย่าง คือ จิต เป็นธรรมที่เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ และเจตสิก เป็นธรรมที่เกิดร่วมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และสำหรับในภูมิที่มีขั้น ๕ ก็อาศัยที่เกิดที่เดียวกันกับจิต ด้วย ตัวอย่างเจตสิก เช่น โลภะ (ความโลภ, ความติดข้องต้องการ) โทสะ (ความโกรธ) โมหะ (ความไม่รู้) ศรัทธา (ความเลื่อมใส, ความพ้องใจแห่งจิต) สติ (ความระลึกเป็นไปในกุศลธรรม) ปัญญา (ความเข้าใจถูกเห็นถูก) วิริยะ(ความเพียร) อโลภะ (ความไม่โลภ) อโทสะ (ความไม่โกรธ) สัญญา(ความจำ) เวทนา (ความรู้สึก) เป็นต้น เป็นธรรมแต่ละหนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย กระทำกิจหน้าที่ของตน ๆ แล้วก็ดับไปไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ซึ่งจะเห็นได้ว่า ไม่มีใครทำอะไรเลย เพราะมีแต่สภาพธรรมกล่าวคือ จิต และ เจตสิก เกิดขึ้นทำกิจหน้าที่เท่านั้นจริงๆ

ทุกขณะที่จิตเกิดขึ้นจะต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง ตามควรแก่ประเภทของจิตนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเป็นอกุศลจิต ก็จะมีอกุศลเจตสิก เช่น อหิริกะ (ความไม่ละอายต่ออกุศล) อนอตตัปปะ (ความไม่เกรงกลัวต่อโทษภัยของอกุศล) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน ไม่สงบแห่งจิต) โมหะ (ความไม่รู้) เป็นต้น เกิดร่วมด้วย และในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นกุศลจิต ซึ่งเป็นจิตที่ดีงาม ก็จะมีเจตสิกฝ่ายดี เช่น ศรัทธา (ความเลื่อมใส, ความพ้องใจแห่งจิต) หิริ (ความละอายต่ออกุศล) โอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อโทษภัยของอกุศล) เป็นต้น เกิดร่วมด้วย พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังพระธรรมศึกษาพระธรรม จะได้ว่าตามความเป็นจริงว่าเจตสิกเป็นธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยแล้วก็ดับไป ไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีตัวตนที่แทรกอยู่ในเจตสิกแต่ละประเภทเลย

ธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มีจริงนั้น นอกจากจิตและเจตสิกแล้ว ก็ยังมีรูปกับนิพพานด้วย สำหรับรูปหรือรูปธรรม หมายถึง สิ่งที่มีจริงที่ไม่รู้อะไร ไม่ใช่สภาพรู้ ไม่ใช่ธาตุรู้ เป็นสภาพที่มีอันต้องแตกสลายไปเป็นธรรมดา รูปธรรมเป็นสภาพธรรมที่มีจริงอย่างหนึ่ง ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเหตุปัจจัย แต่ไม่ใช่สภาพรู้ ไม่ใช่ธาตุรู้ รูปมีหลายรูป เป็นแต่ละหนึ่งๆ ไม่ปะปนกัน ถ้าไม่มีการฟังพระธรรมศึกษาพระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง ไม่มีทางที่จะเข้าใจถูกเห็นถูกตรงตามความเป็นจริงของธรรมได้เลย รูปธรรม มีทั้งหมด ๒๘ รูป เช่น สี เสียง กลิ่น รส เย็น หรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ดิ่งหรือไหว ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้อะไรทั้งสิ้น ส่วนนิพพานเป็นธรรมที่ไม่เกิดดับแต่มีจริง พระอริยบุคคลทุกระดับชั้นเท่านั้นที่ประจักษ์แจ้งนิพพานได้ และพระอริยบุคคลเหล่านั้นรู้ได้ด้วยตนเองว่า ท่านได้ประจักษ์แจ้งนิพพานแล้ว

การเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ เป็นได้ด้วยปัญญา และต้องเป็นปัญญาของแต่ละบุคคลจริงๆ ด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องในหนทางที่เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งจิต คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ถ้าไม่มีปัญญาเลย ก็ไม่สามารถถึงความเป็นพระอริยบุคคลได้

ดังนั้น เมื่อเข้าใจเป็นเบื้องต้นแล้วว่า ธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มีจริงทั้งหมดนั้น มีอะไรบ้าง พอกล่าวถึงธรรมที่ไม่ใช่เจตสิกก็จะเข้าใจได้ว่า ธรรมที่ไม่ใช่เจตสิก ก็ได้แก่ จิตทั้งหมด รูปทั้งหมด และนิพพานนั่นเอง

ประโยชน์สูงสุดของการฟังพระธรรม ศึกษาพระธรรม โดยนัยต่างๆ ก็เพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูก มันคงในความเป็นจริงของธรรมว่าธรรมเป็นธรรมแต่ละหนึ่ง ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ทุกครั้งที่ได้ฟังได้ศึกษา ก็เป็นช่วงเวลาที่จะทำให้ความเข้าใจถูกเห็นถูกค่อยๆ เกิดขึ้น ค่อยๆ เจริญขึ้น เป็นขณะที่มีค่าที่สุดในชีวิตและในสังสารวัฏ

ชมรมบ้านธัมมะ มศพ. : www.dhammahomefellowship.com, โทร. ๐๘๑-๘๓๒๐๕๗๗